Aradi József

Hagymahántás-kísérletek – Sütő András digitális halála és feltámadása

„Ezek a köztes állapotok elviselhetetlenek.
Például ha, mondjuk, az embert szeretik is, nem is.
Ennél rosszabb alig lehetséges."
(Sütő András: Hargitai vadászkalandok)[1]

Egy 1979-ben írt, és a mai internetes „ántivilágban" viszonylag önálló életre kelt, vagyis digitálisba átment írásomat olvasom újra.[2] Elképedek, mennyire zokon vettem ebben a sok évvel ezelőtt született írásban Sütő András „nyelvterelő", „szóvigyázó" metaforáit. Karácsony Sándor nevelőt és neveltet mellérendelő nyelvfelfogását állítottam akkor szembe a Sütőével: Karácsony Sándor szerint a nyelv élő organizmus, a mindennapi nyelvhasználatban a beszélők egyenrangúak, a nyelv folytonosan újrateremtett „alku" beszélő és befogadó között, nincs szüksége sem „terelésre", sem „vigyázásra" („szóvigyázásra"), mert „kettőn áll a vásár", a gyermek egyenrangú fél a nyelvi lehetőségek játékos kitapasztalásában.[3] Nem tudtam elfogadni, hogy „ahányan vagyunk, mindannyian elszegődünk Lászlóhoz nyelvterelő,

---

[1] Lásd Sütő András: Kalandok könyve. Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2001. p. 74. Elérhető itt: http://dia.pool.pim.hu/xhtml/suto_andras/Suto_Andras-Kalandok_konyve.xhtml(2018. jún. 24.)

[2] Aradi József: Mindennapi közlésvilágunk. Tett, 3.(1979) 2–6., p. 49–51. Elérhető: http://adatbank.ro/html/cim_pdf1800.pdf (2018. jún. 24.)

[3] Válogatás Karácsony Sándor műveiből. In: Heltai Miklós, szerk., Karácsony Sándor pedagógiája. Kairosz Kiadó, Budapest, 2012.

szóvigyázó juhászoknak, éjjel-nappali szolgálatra”[4]. Ebből én akkor egy rejtett nyelvi fölénymodell rám is kiterjesztett parancsát hallottam ki. Mi több, egy feje tetejére állított, a hagyományok sokszínűségéből kiszakított monolitikus nyelvmodellt láttam benne, egy olyan felfogást, mely szerint egyedül az anyanyelvhez való ragaszkodás tartja meg a közösséget, nem pedig, ahogy én gondoltam akkor, a közösség mássághoz való viszonyulása, a „másik” elfogadása, egy érzékenyen vibráló kapcsolathálózaton belül az identitás-kódok természetes sokfélesége tartja életben a nyelvet.

Igen, mondtam akkor, mindnyájan „nyelvkárosultak” vagyunk, szó szerinti „károsultjai“ egy számunkra az ideológiai nyelvre, arra a bizonyos „bükkfanyelvre” (*limba de lemn, langue de bois*) lecsupaszított közlésvilágnak[5]. Károsultjai akképpen, hogy hiányoznak a károsultságunkhoz mérhető szavaink, ezért nem tudunk beszélni róla. Márpedig – és ebben Sütő nagy igazságot mond ki – „amire nem lesz saját szavad: elpártol tőled, hiába mondja bárki, hogy a tulajdonod“. Csakhogy míg Sütő András „nyelvkárosultjai“ holmi „nagyfejedelemségekben” („Szavaink Birodalmában”) tévelyegnek, a közlés metaforákkal eltérített vagy rejtett üzeneteinek „vaksüketnémái“ saját világukban, az emberi kapcsolatok köznapi, szótlan világában jutnak „anyanyelvi koldusbotra“. Az „ideológiai nyelv koldusai vagyunk” – vontam le a következtetést, és ez a helyzet megfoszt bennünket nemcsak mindennapi közlésvilágunkban olyannyira fontos metakommunikációs készségeinktől, hanem attól is, hogy kapcsolatkultúránk rövidzárlatait megértsük. Vagyis megakadályoz abban, hogy megértsük a kisebbségi lét Kelet-Európában szükségszerű-szükséges nyomorúságait.

Igazam volt-e?

---

[4] Sütő András: Engedjétek hozzám jönni a szavakat. Kriterion, Bukarest, 1977. Elérhető itt: http://www.dia.pool.pim.hu/html/muvek/SUTO/suto00009a_kv.html (2014. nov. 11.)

[5] Francoise Thom: Limba de lemn. Editura Nemira, București, 1993. Eredetiben franciául: La langue de bois. Commentaire Julliard. Paris: Ed. Julliard, 1987.

„Villany-Sütő”?

„Nem antisütő, hanem A SÜTŐ”
(Láng Zsolt: Az Éneklő Borz, 1996)[6]

Esszémben Sütő András anyanyelv-féltő pátoszának, kisebbségi metaforáinak mai aktualitását vettem-veszem szemügyre. Nincs más súlymérték a tarsolyomban, mint a magyar nyelv internetes használatára lecsupaszított digitális világ. Mércém a dolgok egyszerre közelről és távolról való szemlélete. Kalauzom Antonela Capelle-Pogăcean blogolvasó módszertana, melynek segítségével Wass Albert digitális továbbélését, egy Sütőével párhuzamos életmű jelképes identitáskonstrukcióit veszi szemügyre Párizsból[7].

A magyar nyelv internetes használata? Ha addig vagyunk magyarok, ameddig az anyanyelvi takarónk ér, mihez kezdjünk Sütő András nyelvféltő metaforáival egy olyan digitális világban, ahol a világ nyelveinek csak öt százaléka van jelen, a maradék 95 százalékot végérvényesen kiszorította az angol? A herderi jóslatot idézi fel az emlékezetünkben Kornai Andrásnak a legtekintélyesebb nyílt hozzáférésű folyóiratban, a *PLOS One*-ban[8] – angol nyelven – megjelent verdiktuma a nyelvek digitális haláláról.[9] A nyelvek újfajta használata a digitális korban arra kényszerít bennünket, hogy újragondoljuk mindazt, amit a nyelv és az etnikumok jövőjéről tudunk. „Wikipédia nélkül nincs

---

[6] Láng Zsolt: Sütő. In: Éneklő Borz. Kalligram, Pozsony, 1996. p. 4

[7] Antonela Capelle-Pogăcean: Wass Albert újraolvasása Magyarországon és Romániában: egy identitás jelképkonstrukciója. Múltunk. 3. (2010) p. 161–175. Elérhető: http://epa.oszk.hu/00900/00995/00023/pdf/pogacean10-3.pdf (2018. jún. 24.) Eredetileg megjelent: Relire Albert Wass en Hongrie et en Roumanie. La construction d'un emblème identitaire. In: Denis-Constant Martin (ed.): L'identité en jeux. Pouvoirs, identifications, mobilisations. Paris: Karthala, 2010. p. 245–266.

[8] Lásd: http://www.plosone.org

[9] Kornai András: Digital Language Death. PLoS ONE volume 8 (2013), issue 10. p. 1–11. Elérhető itt: http://eprints.sztaki.hu/7564/7/Kornai_2441287_ny.pdf (2018. jún. 24.)

túlélés" – szögezi le Kornai András. Persze van magyar Wikipédia, nem is akármilyen, nagyságra a 24. helyen áll a világranglistán. De mi kell a magyar Wikipédiához? Szerkesztő magyar közösség. „Közösség nélkül nincs túlélés." A hálózati túlélés olyan „aktoraira" van szükség, akik el is olvassák a szócikkeket, csetelnek magyarul, magyarul írnak a Facebookra, twittelnek, blogot írnak, viszik magukkal anyanyelvüket a kibertérbe. Egy író is csak addig él – túl – ebben a digitális világban, ameddig a nyelve nem kerül a veszélyeztetett nyelvek listájára.

De mit és hova lát, aki egyszerre fordítja önmagára és az egész világra az internetes világ tényeiről való tűnődés távcsövét? És főleg, miért olvassa újra Sütő Andrást? Az életművet. Természetesen a Magyar Digitális Akadémia, a DIA oldalain olvassa[10], amelynek Sütő András alapító tagja volt. Elsősorban digitális nyomokat keres az Interneten, amelyek igazolják vagy cáfolják egy-egy írói életmű haláltusáját a digitális nyelvhalál arénáin. Ezekből a nyomokból próbálja kiolvasni, vajon folytatódik-e a hetvenes-nyolcvanas évekre jellemző Sütő-kultusz Magyarországon[11]. Vannak-e Sütő-olvasói a DIA-nak?

A Gyakori kérdésekben[12] a *Házifeladatok* rovatban valaki a *Levelek a fehér toronyból* című kötelező olvasmány után érdeklődik. „Fent van-e a neten valahol? Sehol nem találjuk a googlében" – írja a kérdező[13]. Válasz: „Sajnos, rossz hírem van. Már egy fél órája keresem, de semmit sem találok ezzel az olvasmánnyal kapcsolatban. Sütő Andrásnak a legismertebb műveit megtaláltam, de erről még csak utalást sem, hogy miről szólhat. Csak könyv alakban lehetne megrendelni. Talán valakinek megvan, és tud segíteni, ha látja, hogy valóban nincs fent. Itt nem

---

[10] http://dia.hu, http://www.dia.pool.pim.hu/html/muvek/SUTO

[11] Boka László: A divattól a kultuszig. Kanonizációs stratégiák az erdélyi magyar irodalom magyarországi recepciójában. In: Dobos István – Szegedy-Maszák Mihály (szerk.) Kanonizáció – rekanonizáció. Alföld könyvek, Debrecen, 2003. p. 35–51. Elérhető itt: http://doktori.btk.elte.hu/lit/boka/diss.pdf (2018. jún. 24.)

[12] http://www.gyakorikerdesek.hu.

[13] 2012-04-15 20:39.

találni semmit."[14] És valaki megtalálta: „Az *Engedjétek hozzám jönni a szavakat* című könyvének egyik fejezete. Itt az egész könyv, kb. a 2/3-ánál találod."[15]

Hogy vannak-e visszatérő olvasói a DIA-nak, ezt sajnos lehetetlen megtudni, a *Magyar Digitális Akadémia* nem rendelkezik találat-számlálóval. Rendelkezésre állnak ugyan Google Analytics adatok, de ezek csak a DIA oldalak havi látogatottságát mérik. A digitalizált életmű szerzői jogi korlátai sem kedveznek a „digitális bennszülött" nemzedékre jellemző olvasási szokásoknak, nevezetesen annak a gyakorlatnak, hogy a böngészés bajnokai, mint a kíváncsi méhek a nektárt, szövegdarabkákról szövegdarabkákra szállva, vigyék magukkal, facebookolják, bloggolják tovább az *Anyám könnyű álmot ígér* egy-egy részletét. A jogszabály szigorú, az olvasónak nem áll jogában a mű bármely részletének elektronikus vagy nyomtatott formában történő felhasználása, másolása, többszörözése, terjesztése, továbbítása, megjelenítése, előadása, reprodukálása, közzététele[16]. Szerencsére a Google-nemzedék ezeket a szabályokat már rég nem tartja be. Illetve nem tartaná be, ha néhány divatos citátum-oldalon kívül tollról tollra, szájról szájra vándorolnának a DIA-n közszemlére bocsájtott Sütő-szövegek.

Vannak bizonyos mérési és az adatokból következtetéseket levonó technikák, például a SimilarWeb[17] dia.hu elemzése, amelyekből mégis ki lehet olvasni, kit olvasnak manapság a DIA-n, és azt is, hogyan. Főleg ez a *hogyan* érdekes. Pontosan úgy olvassák a DIA-t, miként a méhek szállnak virágról virágra: a túlnyomó többség egy kulcsszó beírása ürügyén érkezik a honlapra, és két percnél tovább aligha időzik ott, amolyan „lepattanó" látogató, aki azon nyomban továbbáll. Lapozgatásra

---

[14] 2012-04-15 21:39

[15] Sütő András: Engedjétek hozzám jönni a szavakat. Kriterion, Bukarest, 1977. Elérhető itt: http://www.dia.pool.pim.hu/html/muvek/SUTO/suto00009a_kv.html (2014. jún. 24.)

[16] http://dia.hu, A DIA-ról, Felhasználási feltételek.

[17] http://www.similarweb.com/

nem vállalkozik, megmarad az első kinyitott oldalon. Népszerű és az olvasót odaláncoló DIA-oldalak viszont: a Szabó Lőrincé, Nemes Nagy Ágnesé. Kiemelt figyelmet kapott Szabó Lőrinc a Lóci-verseivel és Nemes Nagy Ágnes egy-egy Kosztolányi- (*Boldog szomorú dal)* és Berzsenyi- (*Osztályrészem*) vers elemzésével. Facebookról, Twitterről, közösségi hálózatról érkező látogató szinte nincs is.

Hol rejtőzik Sütő András a nagy nemzetközi internetes böngészdében? Elég pontos képet ad a Sütő András iránti érdeklődésről a Google Trends[18], a Google internetes kereső érdeklődésmérője, a Google keresőmotorjának mindenki által hozzáférhető statisztikai adatbázisa, melynek adatai 2004-től állnak rendelkezésre. Az adatokból azt olvashatjuk ki, hogy a Sütő halálát követő 2006 októberi, igen erőteljes érdeklődés-csúcs után Sütő egy ideig még vonzza az internetes figyelmet, igaz, kisebb-nagyobb ingadozásokkal, de 2007 júniusától az érdeklődés teljesen megszűnik. A teljes érdektelenség számszerűsítve: nulla. Ezután, 2007-től egészen napjainkig már csak a Sütő-kultusszal kapcsolatos hírek vetnek kisméretű keresés-hullámokat (*Origo.hu:* „Megrongálták Sütő emléktábláját", *MR1-Kossuth Rádió*: „Csak kompromisszum árán kaphat szobrot Sütő András Marosvásárhelyen", MTI: „Sütő András-emlékplakettet avattak Romániában", Ma.hu: „Letiltják Sütő András darabját Dörner színházában", *Népszabadság.hu*: „Sütő András szülőháza: Örökös probléma", *Népszava.hu*: „Magyar tulajdon lesz Sütő András háza", *MTI:* „Sütő András-emlékdíj"). Ezt az adatsort igazolja Sütő András minimális jelenléte vagy előfordulásának teljes hiánya a Youtube-on, Facebookon, a Twitteren, az Instagramon, a Tumblr-en vagy az Index.hu Fórumain. Sütő András szótárából teljeséggel hiányoznak az „Internet", a „világháló", a „honlap" szavak, az „elektronikus" is csak az „elektronikus konyhagép" vagy talán ennél jellemzőbb módon az „elektronikus lehallgatókészülék"

[18] https://trends.google.com/trends/?geo=HU.

formában bukkan föl a naplójában. A teljes életművet véve alapul Sütő mindössze egyetlen alkalommal szól az „elektronikus médiáról", e modern jelenség sorscsapásszerű eluralkodásáról, amellyel az író változatlanul „a könyv, a nyomtatott írás erejébe, szerepébe" vetett hitét kívánja szembeállítani[19]. A Facebookra senki sem tett fel Sütő Andrásért lelkendező oldalt („fan page"), ezért a rendszer automatikusan generált egy angol nyelvű helyettesítő szócikket *„András Sütő, politician"* (Sütő András, politikus) címen, amely a Wikipédia angol nyelvű Sütő-szócikkéből emel ki néhány Sütőt politikusként bemutató mondatot. Az angol wiki-szócikk a román megfelelő fordítása. Egyedül a német Wikipédia-szócikk tartja számon Sütőben az írót. Az automatikus kivonatoló rendszer mintha elmulasztotta volna újraolvasni a Sütő-életművét.

Blogvilágban a „Sütő András" névre keresve elvétve találunk ugyan néhány blog-bejegyzést, de ezek többnyire a blogvilág mélyebb bugyraiban vannak – jellegében a legátlagosabb közülük Zotya48 blogja[20], ahol Cs. Nagy Ibolya Sütő-életrajza, mezőségi tájakkal, Világpanorámákkal, Reményik Sándor-mottóval („… visszavenni a mienk!"), palesztin üggyel, a Wass Albert-kultusz híreivel és a Floridában élő Wass Albert titokzatos haláláról szóló beszámolóval keveredik. Gyakori Sütő András és Wass Albert együttes előfordulása a blogokban.

A kibertérbe tévedt Sütő-életmű leméretése nem jár különösebb újdonságélménnyel: Sütő András a digitális világ emlékplakettje. Nem része annak az egyre gyorsuló, parttalanul áradó idézet-folyamnak, amelyben a fiatal nemzedékek önmagára talál, továbbvisz, tovább-bloggol, tovább-facebookol,

---

[19] Sütő András: Könyvtárak gyásza és dicsérete. In: SÜTŐ András: Létvégi hajrában. Esszék, jegyzetek, beszélgetések, levelek. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2006. p. 122-124. Elérhető itt: http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000007937&secId=0000833947&mainContent=true&mode=html (2018.jún.24)

[20] http://zotya48.blogspot.hu.

tovább-tweetel, megoszt, élővé tesz számára értelmes sorokat, személyes örökségévé avat egykori és mai írókat.

A Sütő-életművet természetesen hozzáférhetővé tették a Petőfi Irodalmi Múzeum digitális archívumaiban, ápolják kultuszát, szobrokat állítanak neki, de ez mit sem változtat a tényen, hogy Sütő András ma gyakorlatilag digitálisan halott. Ahogy a VillanySpenótban[21] sem találta meg a helyét, ahogy a posztmodern kánonokban sem talált értő „kanonizátorokra" (Pécsi Györgyi), kihullt a webes világból is. Villany-Sütő? Ismeretlen fogalom.

Senki sem írta még meg Sütő András digitális nekrológját.

Fűszálviták, reálpolitika

> Sütő (…) politikai magatartását sokáig a megmaradás érdekében tett kompromisszumok jellemezték:
> *„A fű lehajlik a szélben, és megmarad."*
> *(Magyar Larousse Enciklopédia, 1995)*[22]

És megmarad? Mi marad meg? Mennyi marad meg? Kinek kell, ami megmaradt? – kérdezi egy hatvani nyugalmazott könyvtárigazgató a megmaradás-metafora jelentésein meditálva[23]. De nemcsak könyvtárosok kapaszkodnak meg szívesen a fűszál-metaforában. *„A fű lehajlik a szélben, és megmarad"* – ez Sütő legnépszerűbb szállóigéje a Neten. Ha a kereső kifejezésekből lefelejtjük az író nevét, már-már úgy tűnik, ez a metafora mindjárt meg is cáfolja, amit az író digitális halálának bizonyítékairól szemrevételeztünk – az *Anyám könnyű álmot*

---

[21] http://hu.wikipedia.org/wiki/Villanyspenót.

[22] Magyar Larousse. Enciklopédikus szótár III. (N–Zs). Akadémiai Kiadó. Budapest:1994.

[23] Kocsis István: 35 éves az olvasótábori mozgalom. 3K (2007).7. Elérhető itt: http://epa.oszk.hu/01300/01367/00127/pdf/04konferenciak.pdf (2018. jún. 24.)

ígér naplóregényből[24] kilépve ez a mondat önálló életre kel, többen ismerik, többen idézik, mint ahányan olvasták magát a művet. És nemcsak önálló életre kel, hanem magasra csapja maga körül az Interneten a kedélyeket. Erősen megosztó, indulatokat korbácsoló jelmondatként gyűrűzik tova, nem a digitális nemzedék fórumain, hanem elsősorban irodalmi folyóiratokban, a DIA más írókhoz rendelt oldalain, igényesebb olvasóknak szánt blogokon. Elfoglalja kanonikus helyét a helyzettudat transzilván szótárában, a kisebbségi lét olyan történelmi tekintélyű önmetaforái közé iktatódik be, mint a „súly alatt a pálma", „sajátosság méltósága", „homok és gyöngy", „a felemelt fő dramaturgiája", kisebbségi értéknek lépteti magát elő, és mindjárt el is veszti ezt a kitüntetett helyet a cáfolatok ostroma alatt.

A cáfolatok nyilvánosak és könyörtelenek: azt róják fel Sütőnek, hogy nevezetes „fűszál"-mondatából az önáltatás és önigazolás politikai hitvallása olvasható ki. Ez az önfeladás programja. Rossz politika, amelyik abszolutizálja a megmaradás parancsát. A vádak egy része Magyarországról jön, magyar viszonyokat tükröz (Csoóri Sándor: *Erkölcsi revíziót!* című írása[25], Csurka István *Megmaradni* című darabja[26]), az önérzetében sebzett Sütő András elsősorban az ő vádjaikkal szemben védekezik.

Előbb csellel próbálja elvenni a kritika élét: ilyen kisebbségi jelmondatot, hogy a fű lehajlik a szélben, hogy megmaradjon, ő Erdélyben soha nem hallott, pedig ő ott él. Az *Anyám könnyű álmot ígér* esetében különben is „napló formájában írott regényről van szó, nem kisebbségpolitikai röpiratról" – védekezik egy 1989-es interjújában, amelyet Ablonczy Lászlónak adott. „A

---

[24] Sütő András: Anyám könnyű álmot ígér. Kriterion, Bukarest, 1970. Elérhető itt: http://www.dia.pool.pim.hu/html/muvek/SUTO/suto00009a_kv.html (2018. jún.24)

[25] Csoóri Sándor: Erkölcsi revíziót! In: Tenger és diólevél. Összegyűjtött esszék, naplók, beszédek. 1961–1994. Elérhető itt: http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/CSOORI/csoori00246a/csoori00466a_o/cso....

[26] Csurka István: Megmaradni. Csokonai, Budapest, 1988.

regényben a szóban forgó mondat így hangzik: „A fű lehajlik a szélben, és megmarad, fiam". És ez így is van. Látott valaki füvet, amely a szélben nem hajlik le, hanem felkunkorodik?"[27]

A kunkorodás lehetetlensége a regényben olyan mindennapi paraszti bölcsességeket kifejező mondatokkal rímel, mint a tehén példája, amely „villás fejét ügyesen félrefordítva (…) igazodik az ajtó méreteihez" vagy a „tízméteres szabadságának határait" számba vevő, pórázon tartott kutya reálpolitikája. A vád alá helyezett mondatot különben sem az író-narrátor mondja ki, hanem a regény egyik szereplője, Gyümölcsoltó Gergely, a maximát tehát, úgymond, nem lehet az írón számon kérni. Persze, ha jobban utánajárunk, a szóban forgó mondatot még csak nem is Gyümölcsoltó Gergely mondja ki, hanem maga az Isten, Gyümölcsoltó Gergely a mondást elővigyázatosságból egyenest az Isten szájába adja.

Nézzük csak, hogyan:

Gergely bátya, a regény egyik hőse elmeséli, református létére miként férkőzött Bukarestben egy ortodox pap kegyeibe, hogyan énekelt, lóbálta a füstölőt, és imádkozott az ortodox liturgia szerint, és ezzel az álruhás, álorcás tevékenységgel hogyan tudott rengeteg pénzt keresni. Valahogy mégis bűntudat gyötri, vajon megbocsájtja-e neki a református Isten ezt az érdekvezérelte renegát tevékenységet. És a mesélő Gergely bátya végül úgy alakítja a történetet, hogy a végén az Isten pártfogásába ajánlja a megmaradás érdekében megjátszott ravaszkodást, vagy ha nevén akarjuk nevezni a dolgot, ezt az Istennek tetsző, de végül is csak átmeneti igazodást a szél hatalmához és az istálló méreteihez:

„– Mi vagy te, fiam?

– Református vagyok, Uram.

---

[27] Ablonczy László: „Fűszálviták", remények, betiltott darabok. Film, Színház, Muzsika, 1989 május 6. Elérhető itt: http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/SUTO/suto00118a/suto00157/suto00157.html (2018. jún. 24.)

– Miért énekeltél ortodoxul, fiam?
– Hogy megmaradjak, Uram.
(…)
– Miért lóbáltál füstölőt, fiam?
– Hogy megmaradjak, Uram.
– Akkor jól tetted, fiam. A fű lehajlik a szélben, és megmarad, fiam."[28]

Tekintve, hogy Sütő András – regénye tanúsága szerint – istenhívő falunépe vallási meggyőződésén és szertartásain szívesen tréfálkozó ateista, vehetjük-e készpénznek a vidám csalás isten nevében kimondott feloldozását („jól tetted, fiam")? Vagy ez is csak egy kicselezett igazság?

Közép-Kelet-Európában persze nehéz nem adottnak venni a szél hatalmához való igazodást. De ha kihátrálunk a helyi nézőpontból, és valahonnan Európa északi feléről nézünk vissza az „erdélyi igazságokra", mint Jyväskylä-ből teszi azt Bartis Imre[29], egészen más perspektívát kap a Bethlen Gábor-i „egyensúlyozás", a „reálpolitika" nyomasztó valósága.

Az *Anyám könnyű álmot ígér* etikai olvasata (James Phelan), a narratív identitás nézőpontja[30], az erdélyi magyarság identitáskonstruáló stratégiájának elméleti távlatokból való vizsgálata atomjaira bontja le az olyan népi tautológiákat, mint „az igazság ismérve az, hogy igaz" (ez különben Bartis disszertációjának címe is). Mi az *Anyám könnyű álmot ígér*ben az „igaz" jelentése? – kérdezi Bartis. „Igaz legyen" – ez az anyai megrendelés, de mi ennek az igazságnak a tartalma? „Egy önmagát igazoló

[28] Sütő András: Anyám könnyű álmot ígér. Kriterion, Bukarest, 1970. p. 101. Elérhető itt: http://www.dia.pool.pim.hu/html/muvek/SUTO/suto00009a_kv.html (2018. jún. 24.)

[29] Bartis Imre: „Az igazság ismérve az, hogy igaz". Etika és nemzeti identitás Sütő András „Anyám könnyű álmot ígér" című művében és annak recepciójában, Spectrum Hungarologicum, Vol. 2., Jyväskylä – Pécs: University of Jyväskylä, 2008. Elérhető itt: http://mek.oszk.hu/12400/12477/12477.pdf (2018. jún. 24.)

[30] Uo. 11–13.

igazságról van itt szó" – állapítja meg Bartis Imre – „a narrátor önlegitimálásáról"[31]. Igaz, mert a mi érdekeinket szolgálja. Igaz, mert népszolgálat. De mi a nép érdeke? És ki mondja meg, hogy mi az az érdek, amelyet szolgálni kell?

Mester Béla a helyi közösségek és az etika viszonyára kérdez rá *Helyi közösségek és etikák a hálózottság korában* című tanulmányában[32]. Van-e kiút, egy kiskapu, amelyen át el lehet menekülni egy túlglobalizálódott, túldigitalizálódott világból? Erre mindig ott a kézenfekvő válasz: természetesen az anyanyelvünkbe, a saját kultúránkba. Miért oda? Mert az az értékes. Miért éppen ez az értékes? Mert a miénk. Nem nehéz a „jó, mert a miénk" és az „igaz, mert a mi érdekeinket szolgálja" logikáit egymásra vonatkoztatni Bartis Imre és Mester Béla igazság-vallató megközelítéseiben.

A megmaradás cselei

„Hinternational"
(Johannes Urdizil)

Az író számára igazat mondani annyi, mint megőrizni az identitást, azaz megmaradni. De miért kell megmaradni? Miért kell őrizni, védeni az etnikai identitásunkat? Ki mondja meg, hogy melyek a megmaradás ismérvei egy olyan posztmodern világban, amelyben a Mezőségtől néhányszáz kilométerrel keletebbre, a Kárpátok túloldalán a csángók sokévszázados katolikus rezervátumaikban nemcsak nyelvüket vesztik el, hanem nyilvánvaló, hogy az identitásuk is összezavarodott. Ha a csángók egy része sohasem rendelkezett a magyar nemzettudat ismérveivel, mi a

[31] Uo. 11–13, 158–159.
[32] Mester Béla: Helyi közösségek és etikák a hálózottság korában. Korunk, 2000. 1. Elérhető itt: http://epa.oszk.hu/00400/00458/00025/1k06.htm (2018. jún. 24.)

tartalma a megmaradásuknak? Melyik nemzetcsoport tagjának, melyik anyanyelvnek marad meg egy csángó vendégmunkás Olaszországban vagy Spanyolországban? Ki mondja meg, hogyan határozza meg magát, és hogyan őrizze meg talaját vesztett magyarságát. Milyen mérföldkövei vannak a megmaradásnak egy olyan korban, ahol bizonyos értelemben véve mindnyájan csángók vagyunk? Őseink eredetétől elcsángott leszármazottak, egy régió, egy minoritás nomádjai? (Tánczos Vilmos)[33].

Robert A. Saunders amerikai szociológus és cyber-kisebbségkutató azt vizsgálja, hogyan hat a digitális világ a fiatal nemzedékek identitására, van-e jövőjük a digitális világban az etnikumoknak, a digitális kisebbségeknek (cyber-minorities), ahogy ő a digitális világban túlélő etnikai kötődéseket értelmezi[34]. Az erdélyi magyarok (és románok) a digitális térben – ez az egyik kutatási területe, a másik a balti államokba és Kazahsztánba szakadt oroszok digitális jelenléte és etnikai identitása. Az erdélyi magyarok Saunders terminológiájában éppúgy közel-külhoni (near-abroad) kisebbségek, mint a balti államokban élő oroszok, akik korábban valahova tartoztak, de oda már nem tartoznak igazán, és manapság is tartoznak valahova, de oda sem tartoznak igazán. Valamilyen módon mindenképpen kisebbségek. Saunders arra a következtetésre jut, hogy Erdélyben az internet másképp működik, mint a kisebbségbe került oroszoknál[35]. Az oroszok új, „közel-külhoni" kisebbségi helyzetükben az internet hatására elvesztik etnikai identitásukat, globalizálódnak, kevésbé tartják magukat oroszoknak, mint az interneten kívüli világban.

---

[33] Tánczos Vilmos: „Hát mondja meg kend, hogy én mi vagyok!" A csángó nyelvi identitás tényezői: helyzetjelentés a 2011-es népszámlálás kapcsán. Pro Minoritate, 2012. 3. p. 80–112.
Elérhető itt: http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2012/ProMino12-3-06-Tanczos.pdf (2018. jún. 24.)

[34] Robert A. Saunders: Ethnopolitics in Cyberspace: the Internet, Minority Nationalism, and the Web of Identity. Lanham-Plymouth: Lexington Books, 2011.

[35] Robert A. Saunders: Is the Web a Tool for Magyarization or Europeanization? An Examination of the Impact of the Internet on Romania's Hungarian. Scholar Research Brief, July 30, 2007. Washington: IREX, 2007.

Az erdélyi magyaroknál pontosan fordított a helyzet, erősödik az internetes identitásuk, de nem mint etnikumé, hanem mint „erdélyieké". A régió, a táj fontosabb számukra, mint az, hogy magyarok. Saunders meglepőnek tartja, hogy az erdélyi magyarok azonosságtudata a megválaszolt kérdőívek tanúsága szerint „tájidentitás". A kutatás egyértelműen azt bizonyítja, hogy az erdélyi magyarok közelebb érzik magukat az erdélyi románokhoz, mint a magyarországi magyarokhoz, és erős rokonságot mutatnak az erdélyi románokkal, akik közelebb érzik magukat az erdélyi magyarokhoz vagy németekhez, mint a Kárpáton-túli, „regáti" románokhoz. („Mindkét közösség úgy érzi, hogy több minden köti őket egymáshoz, mint az Erdélyen kívül élő „etnikai testvéreikhez", azaz az erdélyi magyarok közelebb érzik magukat erdélyi románokhoz, mint a „magyarországi magyarokhoz" és az erdélyi románok közelebb érzik magukat erdélyi magyarokhoz, mint a moldvai vagy havasalföldi románokhoz. Ez számunkra igen meglepő eredmény volt…").

„Romániában magyarnak tartanak, Magyarországon románnak" – így éli át Saunders erdélyi magyarja a hovatartozását. („Minden válaszadó, akivel beszéltem, többször járt Magyarországon; ezek az erdélyi magyarok majd minden esetben úgy érezték, hogy a „magyarországi magyarok" lenézik őket. Sokan ismételték ugyanazt: 'Romániában magyarnak tartanak. Magyarországon románnak.'")[36]

A kisebbséget persze más dimenzióban is lehet értelmezni, úgy, ahogy a Deleuze–Guattari szerzőpáros Kafkája értelmezte a minoritást. Kafka minoritás-felfogásának aktualitása a németül gondolkodó Prága aktualitását eleveníti meg. Kafkával együtt olyanok válnak maiakká, mint a később New Yorkba emigrált Johannes Urdizil, aki a kisebbségi létet „Hinternational"-nak nevezte és New-Yorkot kis Csehországnak. „Ahol én vagyok, ott van Csehország" – írta. Nem véletlen, hogy vajdasági és erdélyi értelmezők, pl. Samu János, Losoncz Márk, Virág Zoltán, Balázs

[36] Uo.

Imre József, Kányádi András és sokan mások, akik a hagyományos értelmezési keretek megújítására törekednek, éppen az említett szerzőpár „deterritorizácós" elméletében keresnek jelen-értelmezésükhöz elméleti alapokat „Egy kis nemzet emlékezete nem kisebb, mint egy nagyé, ezért a rendelkezésre álló anyagot alaposabban dolgozza fel" – mondta Kafka. Az emlékezet túlcsordul a rendelkezésre álló nyelvi anyagon. Ezt a megállapítást Samu János vajdasági irodalomtörténész a *Határpoétikák* című doktori értekezésében azzal nyomatékosítja, hogy szerinte „a kisebbségek irodalma a különbözés szökésvonalaiba írja bele magát", „intenzifikálja, problematizálja a nyelvet". A prágai német nyelvet „mivel szókincse kiszáradt – állapítja meg Deleuze és Guattari Kafka-tanulmánya – az intenzitás szintjén kell mozgásba hozni, vibráltatni". De: „hogyan szakítsunk ki saját nyelvünkből olyan kisebbségi irodalmat, amely képes aláásni a nyelvet? (…) Hogyan lesz valaki saját nyelvének nomádja, bevándorlója, cigánya?"[37] Úgy, hogy lemond a jelképes nyelvről, annak jelentős vagy egyszerűen jelentéses használatáról, és „a nyelv tiszta, intenzív használatára" törekszik, ahol már csak egy „határpoétikát" lehet létrehozni. Vagyis az író kétszeresen provokálja az értelmezőt, egyrészt azzal, hogy kilép a szűkebb (vajdasági, erdélyi) hagyományból és a tágabb (magyar nyelvű) hagyományból is, már-már a kánonok határain túlra, másrészt átrendezi az elemzés magától adódó konvencionális lépéseit, és ezzel óhatatlanul rákérdez a lehetséges olvasatok rejtett előfeltevéseire[38].

Kisebbségi író-e ebben a kafkai értelemben Sütő András? Semmi esetre sem.

---

[37] Gilles Deleuze – Félix Guattari: Kafka – A kisebbségi irodalomért. Qadmon Kiadó, Budapest, 2009. p. 39-40. (Karácsonyi Judit fordításában).

[38] Samu János: Határpoétikák. Redukció mint intenzív nyelvhasználat Domonkos István és Ladik Katalin költészetében. Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem, Pécs. Elérhető itt: http://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/14768/samu-janos-phd-2014.pdf (2018. jún.24.)

Rajzanak a méhek

„…a víz a kútban, a nyelvünk a szánkban”
(Sütő András: *Anyám könnyű álmot ígér)*[39]

Az *Anyám könnyű álmot ígér*ben van egy metafora, egy paradigmatikus történet, a „méhraj befogásának hagyományos ceremóniája”.

„Széljárás, napsütés, megtelepedésre alkalmas akáclomb, egy üres kasunk, reménykedő számításaink, a víz a kútban, a nyelvünk a szánkban, a méhek fenn a levegőben; minden a helyén van. Az eszünk is persze. De csak úgy, ahogy megszoktuk. A rajbefogásnak más módjáról nincs tudomásunk.”

Miről is szól ez a történet? Kitartó fütyülés, preckelés vödörből szagos csokorral, méhfűvel a méhek irányába. A megszokás meghittsége. Az otthonkereső társaság, a méhraj mégsem hallgat a helyben maradás varázsigéire, eltűnik, árnyékká változik, kis füstgomollyá a messzeségben.

Mi más ez a messzeségben eloszló valóság, mint egy kisebbségivé általánosított kudarc modellje – „nyargalni reménytelen dolgok után”? Nem ugyanígy nyargalunk Sütő vízióját megvalósítva porladó hagyományaink, szóródó identitásunk, világgá ment gyerekeink, unokáink, anyanyelvünk szerterajzó szavai után? Talán érdemes volna fordítani egyet a metaforán: nem az igazság keresése-e az otthonkeresés, nem az emlékeink után nyargalunk a rajbefogás kacskaringós útjait követve? Akárcsak a méhek, az emlékek is elszállnak, elrajzanak, nem lehet őket sem pentaton dallamokkal, sem preckeléssel, sem szagos fűvel befogni.

---

[39] Sütő András: Anyám könnyű álmot ígér. Kriterion, Bukarest, 1970. Elérhető itt: http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/SUTO/suto00009a_kv.html

A méhészkedés metaforáját továbbfűzve kérdezhetjük: anyanyelve lesz-e Lászlónak az Internet lingua franca-ja, az angol? Lehet-e a Facebook az anyanyelv megmaradásának a garanciája? Létezhet-e olyan új helyzet, amelyben László tanítaná „jatatát" magyarul Skype-olni? Ahol a „slammerek" nemzedéke[40], a tiltakozó nemzedék szegődne el Sütő Andráshoz chat-terelő juhásznak? Lehet-e Sütő Andrással slammelni?

Az emlékezés botránya

„Ha erkölcsi revíziót kíván nem egy jó barátom..."
(Sütő András-interjú, 1992)[41]

„Az emlékezet, akár a gyermek, szeret bújócskázni. – mondja Günter Grass. – Elbújik. Hajlamos a szépítésre, szívesen díszít, nemritkán szükségtelenül." „Az emlékezet – ha kérdésekkel gyötörjük – olyan, mint egy hagyma, szeretné, ha sorra lefejtenénk a rétegeit, hogy feltárhasson mindent, ami benne betűről betűre írva áll: ritkán egyértelműen, gyakran tükörírással vagy valahogy másképp rejtjelezve.

Az első, még szárazon zizegő héj alatt ott a következő, amely alól, alighogy lehántjuk, egy harmadik réteg bomlik ki nedvesen, alatta pedig már ott vár és sugdos egy negyedik és egy ötödik. És minden újabb réteg további, rég került szavakat izzad ki magából, itt-ott cirkalmas jeleket, mintha valaki, amikor a hagyma még csak csírázott, nagy titokzatoskodva ifjúkorától fogva benne akarta volna elrejteni titkait."[42]

---

[40] Veszelszki Ágnes: A slam poetry mint sajátos szövegalkotó gyakorlat. In: Bárdosi Vilmos szerk.: Szövegalkotó gyakorlatok, nyelvteremtő praktikák. Tinta kiadó, Budapest, 2014. p. 195–209.

[41] Horváth Arany: Sütő András-interjú. Művelődés 1992. 6. p. 22–23. Elérhető itt: http://beszelo.c3.hu/keretes/suto-andras-interju-1992 (2018. jún. 24.)

[42] Günter Grass: Hagymahántás közben. Európa, Budapest, 2007. p. 8–9.

Az emlékezés botránya abban mutatkozik meg, hogy az ember nem akar, vagy nem tud bizonyos dolgokra emlékezni. A Nobel-díjas Günter Grass botránya 2006-ban sokkolta a világot, amikor először mondta ki a *Hagymahántás közben* című önéletrajzi regényében, hogy ő 17 évesen nemcsak hogy a Waffen SS tagja volt, hanem önként jelentkezett oda. Többszáz oldalon át kerülgeti élete legkényesebb dolgainak kimondását, míg végül rászánja magát a hagymahántásra. Sikerül felfednie legrejtettebb titkait, hogy végül arra a következtetésre jusson: hiába minden, „az igazság maga a legtökéletesebb hazugság".

Az emlékezet rétegei Sütő naplójegyzetei esetében (*Anyám könnyű álmot ígér, Engedjétek hozzám jönni a szavakat*) levedlik a szárazon zizegő külső héjat. De ha az emlékező, a narrátor a dolgok magjához akar eljutni, le kell hántani az emlékezet további rétegeit is. Minél több réteget hántunk le az emlékezet hagymájáról, annál valószínűbb, hogy – akárcsak Günter Grassnál – könnybe lábad a szem. És még mindig kérdéses, hogy eljutunk-e a maghoz, és egyáltalán van-e a hagymának magja.

Különös véletlen (vagy Közép-Európában nincsenek véletlenek?), hogy a hagymahántáson túl a német író identitásügyekben is „tejtestvére" Sütő Andrásnak. Günter Grass ugyanis a szláv nyelvet beszélő kasub kisebbségből származik, *A kasubok* címmel írta első irodalmi zsengéjét, amely népe lefejezéséről, karóba húzásáról, elégetéséről, felnégyeléséről szólt a középkorban, a hatalmaskodás és jogtalanság korában. A *Hagymahántás közben* ehhez képest szelíd merengés az anyai ágon kasub rokonok asszimilációs történetein, ahol Jan bácsit egyszercsak Hannesnek kezdték hívni. A nevek és helyzetek furcsa fintora, hogy a Grass név a „lehajló fűre" emlékeztet.

„A kasub kisebbség emberemlékezet óta a Danzig városa mögötti dombos vidéket lakta – írja Günter Grass a regényben, – a fennhatóság, amely alatt éltek, cserélődött, ők viszont sosem voltak sem eléggé lengyelek, sem eléggé németek. Amikor az utolsó háborúban megint a németek alá kerültek, a kasubokat rendeleti úton 'harmadosztályú népcsoportnak' minősítették

(…) próbaidőre, hogy lehetőséget kapjanak a teljes értékű népi németté válásra."[43]

Három évvel Günter Grass botránya után a Nemzeti Emlékezet Intézetének történész munkatársa talált egy jegyzőkönyvet a cseh állambiztonsági hivatal levéltárában, amely szerint Milan Kundera az ötvenes években 21 éves diákként kommunista meggyőződésből feljelentett egy kémgyanús nyugati ügynököt[44]. A jegyzőkönyv fénymásolatát a sajtó, nyilvánvalóan lejárató szándékkal, botrányízű bulvárstílusban hozta nyilvánosságra[45], és a jegyzőkönyv „valódiságát" Kundera *Tréfa* című regényével támasztotta alá, amelyben a besúgás, feljelentés fontos szerepet játszik[46]. Különös összefüggésbe került a leleplezés azzal a ténnyel, hogy Kundera 70-es évekbeli disszidálása és önkéntes nyelvváltása után (a cseh nyelvnek hátat fordított, francia íróvá képezte át magát, kizárólag franciául ír) minden kapcsolatot megszakított egykori hazájával és kommunista múltjával is. Nem ad a sajtónak nyilatkozatot, nem hajlandó önkritikát gyakorolni. És most egy csapásra berántották Kunderát saját regényeinek kunderás világába – így minősítette az akciót az egykori fegyvertárs, Vaclav Havel. Visszamenőleges, váratlan szembesülés az életnek egy rég elfeledésre ítélt szakaszával.

„Igen, ez így van: az emberek többsége kettős hiedelemmel csapja be magát – írja Milan Kundera –, hisz (az emberek, dolgok, tettek, nemzetek) örökkévalóságában és (a tettek, tévedések, hibák, sérelmek) jóvátehetőségében. Mindkét hiedelem hamis. A valóságban éppen fordítva van: minden feledésbe merül, és semmi sem tehető jóvá. A jóvátétel (bosszú és megbocsátás) szerepét a feledés veszi át. Senki sem teszi jóvá a megtörtént sérelmeket,

---

[43] Uo. p. 42.

[44] Jakub Češka: The process which turned Milan Kundera into an informer. Britské listy, 2009. 8. 6.
Elérhető itt: http://blisty.cz/art/47276.html (2018. jún. 24.)

[45] Petr Třešňák – Adam Hradilek: Milan Kundera's denunciation. Respekt, 2008. 10. 13. Elérhető itt: http://respekt.ihned.cz/respekt-in-english/c1-36380440-milan-kundera-s-d... (2018. jún. 24.)

[46] Milan Kundera: Tréfa. Európa, Budapest, 2006.

de minden sérelem feledésbe merül."[47] „Az élet minden alapvető helyzete visszavonhatatlan. Ha az ember ember akar lenni, tudatosan kell vállalnia a visszavonhatatlanságot. Fenékig ki kell innia. Nem szabad csalnia. Nem szabad úgy tennie, mintha nem látná. A modern ember csal. Igyekszik kikerülni minden határkövet, és ingyen megtenni az utat az élettől a halálig.[48]

„Kultusz és ellenkultusz."[49] Az elhallgatott múlt olyan, mint a ketyegő bomba, szükségszerűen bekövetkező botrányokat rejt magában. A botrány pengéje pedig nemcsak az idővonalat metszi „előttre" és „utánra", hanem vízválasztó is, két táborra osztja a lehetséges olvasókat: rajongókra és elutasítókra. Közép-Kelet-Európa irodalmában az elhallgatott múlt botránya alapján Wass Albert és Sütő András, Günter Grass és Milan Kundera különös mátrixba rendezhető. A személyük köré épülő kultuszban és ellenkultuszban, botrányaik elrendeződésében kísérelhetnénk meg fellelni sorsok, vallomások, az „ambivalens diskurzus"[50], a személyes múlttal való szembenézni tudás vagy nem tudás párhuzamait és kontrasztjait.

A „botrányos" mint kulcsszó a négyes mátrix esetében az én értelmezésemben mindössze arra utal, hogy Sütő, akárcsak Wass Albert, Günter Grass vagy Milan Kundera, kultusz és antikultusz viharzónájába került, bizonyos értelemben kánon és antikánon csatateréré, ádáz harcok elfogultság-terébe: nem lehet objektív véleményt alkotni írásaik maradandóságáról.

---

[47] Uo. p. 335.
[48] Uo. p. 179.
[49] Bóka László: A divattól a kultuszig. Kanonizációs stratégiák az erdélyi magyar irodalom magyarországi recepciójában. In: Dobos István – Szegedy-Maszák Mihály (szerk.) Kánon és kanonizáció. Csokonai, Debrecen, 2003. p. 35–50. Elérhető itt: https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/163212/t_dekdb_bibFS... (2018. jún. 24.)
[50] D. Lőrincz József: A kelet-európai ambivalens diskurzusról. Regio – Kisebbség, politika, társadalom 13. (2002.) 1. p. 226-248. Elérhető itt: http://epa.oszk.hu/00000/00036/00044/pdf/10.pdf (2018. jún. 24.)

Wass és Sütő úgy került közös skatulyába, hogy az internetes előfordulásaikra kísérteties együtt-említés jellemző, aki Sütőt, az többnyire Wass Albertet is, aki Wass Albertet, az Sütőt is, sőt Wass Albertet maga Sütő is idézi. Wass és Sütő: mindketten a Mezőség írói, mindkettőt írófejedelemként helyezik piedesztálra, és szívesen kiosztják nekik az igazságtalanul meg-nem-adott Nobel-díjat, mindketten az erdélyi kisebbség kontra román asszimilációs hatalom oppozíciójának „ideológusai", mindketten a „megmaradás" metaforáit éltetik („lehajló fű" vs „szilárd kő", „szél" vs „rohanó víz"), mindkettőnek szobrokat állítanak, és a szobor-állító kultuszra való válaszként mindkettőjüket „földbe döngöli" egyfajta indulatos antikultusz.

A Sütő–Wass kontraszt nem kevésbé meggondolkoztató. Wass Albert arisztokrata, Sütő jobbágyivadék. Wass Albertnek hungarista váddal szemben kellett védekeznie, Sütőnek a kommunistaság vádja ellen. Wass Albert istenhívő, Sütő ateista. Wass Albert emigrál, Sütő otthon marad. Wass az emigráció mártírja, egy 46-os romániai háborús bűnös ítélet megbélyegzettje, aki szerencsésen túlélte a román titkosszolgálat sikertelen merénylet-akciót, de az önmagával való öngyilkos leszámolást nem. Sütő a román hatalom és párthierarchia megbecsült státusából jut a „betiltottak", a „lehallgatottak" listájára, majd válik a marosvásárhelyi pogrom mártírjává. Wass Albert a digitálisan élők között a legidézettebb, Sütő a digitálisan halott írók között a legjobban perifériára szoruló. Wass Albert digitális idézettsége kétszázszorosa a Sütőének.

A mátrix másik tengelyén Sütő és Milan Kundera: közös a kommunistaság vádja, közös, hogy mindketten igyekeznek elfelejteni életüknek 50-es évekbeli korszakát. De míg Sütő konokul ragaszkodik anyanyelvéhez, szülőföldjéhez, Kundera egyetlen mozdulattal lesöpri magát a cseh identitás térképéről, Párizsban élő francia íróvá vedlik át. Milan Kunderát számtalan nyelvre fordították, Sütő magyar bestseller. Milan Kundera

Nobel-díjat kap, Sütő Kossuth-díjat. Kundera nem vágyott az írófejedelem címre, Sütő igen. Kundera él, Sütőnek már csak sírköve van, szobrai és emlékplakettjei.

Günter Grass és Wass Albert: mindkettőjük életében van egy meghatározó, ma már feltárhatatlan sötét folt, Günter Grassnál a Waffen SS időszak, Wass Albertnél a bécsi döntés után játszott szerepe. De míg Günter Grasst a múltjával való könyörtelen szembenézés elodázott feladatai tartják egész élete során sakkban, Wass Albertnél nyoma sincs az önrevíziónak. Günter Grass még önleleplezése előtt Nobel-díjat kap, Wass Albert halála után posztumusz alternatív „pót-Kossuth-díjat". Wass Albert kultusza messze meghaladja a Günter Grassét. Wass Albert halott, Günter Grass élt még, amikor ezt írtam[51].

Négyüket egyetlen dolog köti össze: történelmi terheket viselnek, és el kellene ezekkel a terhekkel számolniuk. Mindegyikük megköti életpályája során a maga kisebb vagy nagyobb ideológiai kompromisszumát. A hagymahántás maradéktalanul egyiküknek sem sikerül.

Mégis: Sütő András javára lehet írni, hogy tisztában volt vele, erkölcsi revízióra van szükség, és azzal is, hogy ezt a Csoóri Sándor által megkövetelt revíziót nem tudta következetesen végigvinni:

„… az erkölcsi revízió vagy önvizsgálat bármennyire is kötelező, a magam esetében csak az én tisztességem viszonylatában tudom elvégezni, vagyis azzal a tiszta lelkiismerettel, hogyha át is rázott engem nem egy nép-mentő program; ha nem is ismertem föl a látszat mögött a valót […]; hogyha nem is vettem észre, hogy az illyési indíttatású nép-nemzeti kötöttség mögött adott esetben a kommunista, fasisztoid pártnak micsoda ravasz taktikai azonosulásai lehettek; mindezek ellenére én csak a saját szubjektívségem megítéléséből kiindulva végezhetem el a

[51] Günter Grass 2015. április 13-án halt meg.

magam revízióját. […] Amennyiben vétettem, akkor nyilvánvaló, hogy a történelmi vétség sodrában, a legnagyobb jóhiszeműség és tájékozatlanság jegyében járulhattam hozzá nyilván egy olyan folyamathoz, amelynek a végét ismerjük."[52]

Azzal is tisztában volt, hogy talán nem azt írta meg *Az anyám könnyű álmot ígér*ben, amit az otthoniak vártak tőle. „Az esztendővel együtt könyvemnek is a végére értem – zárja naplóját Sütő. – Anyám könnyű álmot ígért hozzá. Nem tudom: kinyújthatom-e kezem a felkínált pohár után. Az a különös érzés szorongat most, hogy a hullámok másfelé sodortak, mint amerre evezőimet irányítottam: ezt várták-e vajon az otthoniak? A gondjukban akartam velük osztozni, de minden jel szerint csak a magamét sikerült velük megosztanom. (…)

Szorongó érzésemet csak elmélyíti az a tapasztalatom, hogy bár az írás és az igazság édestestvérek: gyakran mégis külön utakon tévelyegnek. A kimondott szó s az érvényesített igazság között húzódik az ösvény, amelyen az író babért nem szerezhet. Nincs hozzá hatalma."[53]

Ami Finnországból, Jyväskylä távolából nézve, a narratív etika rideg átvilágításában önmagyarázkodásnak, önigazolásnak látszik, az Vetési László pusztakamarási tűnődéseiben[54] egyetlen jelzős szókapcsolatba sűrűsödik: „elmaradt töredelem". Vetési, miközben a falu mindjobban „elnehezülő álmait" próbálja álomfejteni, arról számol be, hogy a magyar oktatás hiányában anyanyelvi analfabetizmusba süllyedő Pusztakamaráson Sütő „olvashatatlanná" vált. Ez az álomfejtés a falubeliek Sütőhöz való viszonyulásának pontos látlelete. Van-e a digitális halálnál valódibb halála egy írónak, mint az, ha már szülőföldjén is olvashatatlan? Kegyetlen dolog ez a földillatú ítélet: „az otthoni

---

[52] Horváth Arany: Sütő András-interjú. Művelődés 1992. 6. p. 23. Elérhető itt: http://beszelo.c3.hu/keretes/suto-andras-interju-1992 (2018. jún. 24.)

[53] Sütő András: Anyám könnyű álmot ígér. Kriterion, Bukarest, 1970. p. 240-241. Elérhető itt: http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/SUTO/suto00009a_kv.html

[54] Vetési László: Hazahívó nehéz álmok. Hitel, 2007. 2. p. 211–222. Elérhető itt: http://epa.oszk.hu/01300/01343/00061/pdf/20070328-52218.pdf (2018. jún. 24.)

népnek saját legnagyobbjai fölött mondott földillatú ítélete" – írja Vetési.

„Az otthon apraja-nagyja ma is pontosan sorolja, és nem felejti Sütő bűneit: a kommunista karrier indító hitét, a pártos, a vonalas elkötelezettséget. A pártfeladatok és tisztségek, a hálátlanságnak tűnő el-elmaradozás otthonról a szülői háztól felejthetetlen és megbocsáthatatlan maradt a falusfeleknek. – Többet is tehetett volna a faluért – mondják a szelídebbek. – Nem törődött velünk, semmit sem tett értünk, pedig nagyon fenn volt a polcon – mondják a szigorúbbak, és sorolják a falu sorsát, az utak, a megélhetés romló minőségét. Szüleit is elhanyagolta, inkább ment a székelyekhez (=Sikaszóba), és a két öreg hiába várta legalább ünnepekre."

A legszebb magyar irodalomba emelt Pusztakamarás tehát odahaza nem elég érdem. A falu népe leginkább a „töredelmet" hiányolta tőle évtizedeken át.

Ki volt hát Sütő? – kérdezi Vetési. Falusfelei szívéből kiszorult próféta a saját hazájában?

Már régen nem Sütő András az egyedüli hőse ennek a hagymahántás-kísérletnek. Ez a diskurzus rólunk szól: falusfeleink szívéből sokféleképpen kiszorultakról. Mert, ahogy Karácsony Sándor mondta: „kettőnkön áll a vásár", a mindenkori „másik emberen": aki beszél, és akihez beszélnek. Ha nincs másik ember, elnémul az író, és elnémulunk mi is.

Kóda

„Anya, aki könnyű álmot ígér." Képszöveg Erdélyi Lajos fotójához. Sütő András látja el a képet terjedelmesebb magyarázó szöveggel:

„Anyám a nyári konyhában. Deszkavityilló. Ide húzódtak apámmal, akit 1951-ben kuláknak nyilvánítottak; szoba-konyhás kicsi házunkból is kirakták őket – aludjanak csak az istállóban!

(…) Üldögél anyám, a reménynek utolsó szalmaszálától is megfosztottan, arcán a váratlan sorscsapás tudomásulvételével. Elvégeztetett. Új napok jöttek, pávaseregnek mondták, énekelték is, hogy fölszállott a páva vármegye házára – aztán lett belőle agyaros vaddisznó, kitúrta őket minden reményükből. Anyám befelé nézelődik, a fiait látja, engem is bizonyára; szellemalakja vagyok e képnek. Hangot hallok egy néma torokból: *Drága fiam! Vigyázz, mert nem talál a kotta a hanggal! Nagy baj lesz ebből.”*[55]

[55] Erdélyi Lajos: Sütő András. In.: A túlélés műhelyei. Kom-Press, Kolozsvár, 2009.

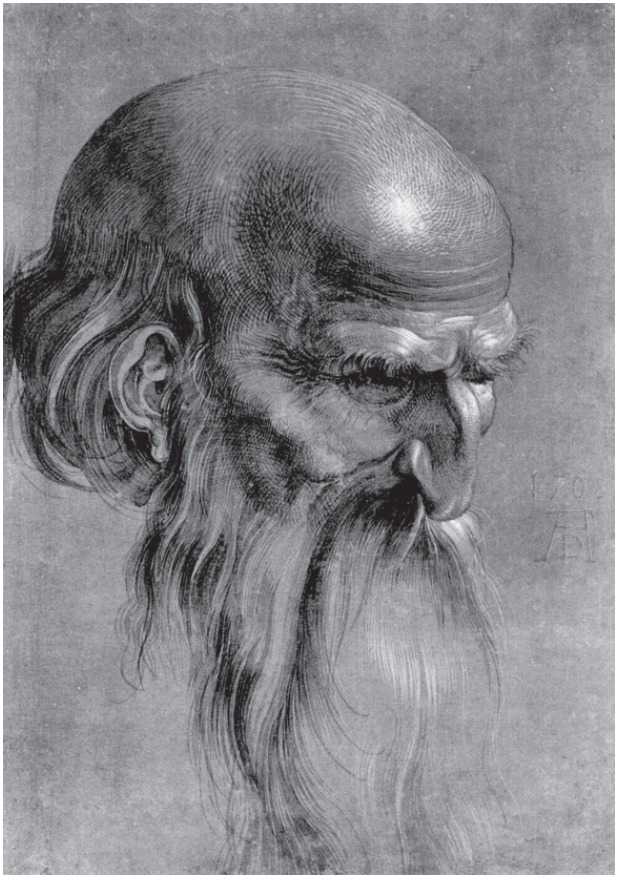

Albrecht Dürer *(1471–1528) tanulmánya*